

۲

تحلیل روابط اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و ارمنستان براساس مدل سوات

رهبرطالعی حور^۱

آیسا میزبان^۲

درجه مقاله: علمی

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۹/۲۸

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۳/۰۵

^۱. دانشیار روابط بین الملل دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران. taleihur10@gmail.com

^۲. دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران. mizban2078@gmail.com

چکیده

از گذشته‌های دور، قفقاز جنوبی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران اهمیت زیادی داشته است. در میان جمهوری‌های استقلال یافته از شوروی، ایران با ارمنستان رابطه گسترده و بهتری نسبت به جمهوری‌های دیگر داشته است. دو کشور همسایه با برخورداری از پیوندهای تاریخی و فرهنگی دیرینه، دارای ظرفیت‌های بالقوه و پتانسیل‌های فراوانی برای توسعه همکاری‌های اقتصادی هستند. با وجود تأکیدات مکرر مقامات دو کشور بر گسترش این روابط، بهره‌برداری کامل از این ظرفیت‌ها همچنان با چالش‌هایی مواجه هستند. هدف از این نوشتار، بررسی و تحلیل روابط اقتصادی ایران و ارمنستان براساس مدل SWOT می‌باشد. سوال پژوهش این است که روابط اقتصادی ایران و ارمنستان براساس مدل سوات چگونه تحلیل می‌شود؟ نتایج پژوهش نشان می‌دهد که بهره‌گیری از مزایای جغرافیایی، تقویت زیرساخت‌ها و همکاری در پروژه‌های انرژی و حمل‌ونقل می‌تواند به تقویت این روابط کمک کند. همچنین، مدیریت تهدیدات ژئوپلیتیکی و تحریم‌های بین‌المللی ایران به همراه استفاده از توافق‌نامه‌های تجاری نظیر همکاری با اتحادیه اوراسیا می‌تواند مسیر این همکاری‌ها را هموارتر کند. رویکرد پژوهش کیفی و روش مورد استفاده توصیفی-تحلیلی است. جمع‌آوری اطلاعات به صورت اسنادی و کتابخانه‌ای و تحلیل داده‌ها با استفاده از مدل سوات انجام شده است.

• واژگان کلیدی

روابط اقتصادی، جمهوری اسلامی ایران، ارمنستان، مدل سوات.

مقدمه

منطقه قفقاز جنوبی از گذشته‌های دور، چه به‌عنوان همسایه و چه به‌عنوان حوزه نفوذ دارای اهمیت برای قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بوده است. از جمله قدرت‌های منطقه‌ای روسیه، ایران و ترکیه می‌باشد. پیوندهای قومی، فرهنگی، تاریخی، امتیاز داشتن همسایگی و همکاری‌های اقتصادی و سیاسی بین جمهوری اسلامی ایران و این منطقه دارای اهمیت است. قفقاز جنوبی در همسایگی شمال ایران قرار دارد و از سه جمهوری: آذربایجان، ارمنستان و گرجستان تشکیل شده است، که از ابتدای تاسیس این جمهوری‌ها، ایران با ارمنستان رابطه گسترده و بهتری داشته است و بخصوص همکاری‌های اقتصادی با ارمنستان مورد توجه بوده است.

ایجاد روابط محکم و گسترده در تمام زمینه‌ها با کشورهای همسایه می‌تواند یکی از شرایط اساسی برای روابط خوب یک کشور، ایجاد امنیت برای آن، تبدیل شدن به قدرت منطقه‌ای و در این میان نقش همکاری‌های سیاسی و مناسبات اقتصادی و ژئوپلیتیکی تاثیر بسزایی داشته باشد. بنابراین ایران نیز برای حفظ امنیت خود و تبدیل شدن به قدرت برتر منطقه‌ای نیازمند توسعه و گسترش روابط خود با کشورهای همسایه می‌باشد. گسترش روابط با ارمنستان علاوه بر جلوگیری از انزوای ایران مانع از شکل‌گیری بلوک‌های متخاصم در همسایگی ایران خواهد شد. بهبود وضعیت اقتصادی جمهوری‌های منطقه در اثر همکاری‌های اقتصادی باعث حفظ ثبات و امنیت منطقه شده و زمینه را برای توسعه فراهم کرده و مانع نفوذ قدرت‌های بیگانه و فرامنطقه‌ای خواهد شد.

مسئله محصور بودن در خشکی برای جمهوری ارمنستان و عدم دسترسی به آب‌های آزاد، بسیار مورد توجه و اهمیت برای این کشور می‌باشد. همچنین تنش‌هایی که بین این کشور با همسایگانش، (آذربایجان و ترکیه) وجود دارد، به دلیل محاصره از سوی آن‌ها، رابطه با ایران را برای خود امتیاز می‌داند. روابط دو ملت باعث شده است که برای فعالیت‌های اقتصادی خود و همچنین دسترسی به آب‌های آزاد به سمت ایران گرایش پیدا کند. البته نیاز ارمنستان به منابع نفت و گاز ایران از جمله این موارد است، زیرا ارمنستان از نظر منابع انرژی وابسته به کشورهای خارجی بخصوص روسیه است. یکی از ویژگی‌های اقتصاد ارمنستان "در حال گذار بودن" آن است. سیستم اقتصادی در این کشور در حال انتقال از سیستم سوسیالیستی به سرمایه‌داری است و سیستم اقتصادی این کشور نیز از این چهارچوب شکل گرفته است (کولایی، ۱۳۷۸). و

این مسئله باعث شده ارمنستان به گسترش روابط با همسایگانش و قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای توجه کند.

در این پژوهش هدف، بررسی تحلیل روابط اقتصادی جمهوری اسلامی ایران و ارمنستان براساس مدل SWOT می‌باشد. با توجه به هدف اشاره شده، ابعاد مورد پژوهش مشتمل بر بعد اقتصادی بوده است که با توجه به پیشینه تحقیق به بررسی ابعاد اقتصادی میان ایران و ارمنستان پرداخته شده است.

در این پژوهش سازماندهی مقاله به این صورت خواهد بود که ابتدا نگاهی به مبانی مفهومی مرتبط با روابط اقتصادی ایران و ارمنستان پرداخته خواهد شد، تا چارچوب مفهومی مطالعه به درستی مشخص گردد. این مقاله با استفاده از مدل SWOT به بررسی روابط اقتصادی دو کشور می‌پردازد. ابتدا به بررسی تاریخچه روابط ایران و ارمنستان پرداخته و سپس به تحلیل نقاط قوت و فرصت‌های ناشی از موقعیت جغرافیایی، پیوندهای تاریخی و ظرفیت‌های اقتصادی پرداخته و به نقاط ضعف نظیر، موانع زیرساختی و محدودیت‌های سیاسی و تهدیداتی نظیر تنش‌های منطقه‌ای و رقابت‌های ژئوپلیتیکی روابط ارمنستان و ایران اشاره و مورد بررسی قرار خواهد گرفت. در پایان، با ارائه تحلیل جامعی از این عوامل، راهکارهایی برای تقویت روابط دوجانبه پیشنهاد خواهد شد.

پیشینه تحقیق

براساس بررسی‌های صورت گرفته، پژوهش‌های موجود هر کدام به یک بخش از این موضوع پرداخته‌اند که البته به چند نمونه که ارتباط بیشتری با پژوهش مورد توجه ما دارد می‌پردازیم. امید (۱۳۹۲)، در مقاله‌ای تحت عنوان «چشم انداز روابط اقتصادی جمهوری اسلامی ایران-ارمنستان و قابلیت آن در ترانزیت گاز» اشاره دارد که جمهوری اسلامی ایران و ارمنستان با توجه به ملاحظات ژئوپلیتیک و هم تکمیلی اهداف و منافع سیاست خارجی، دارای مناسبات خوب و به دور از تنش می‌باشند. این امر سبب شده است که دو جمهوری همکاری متقابل اقتصادی رو به توسعه را تجربه نمایند، اما به دلیل اقتصاد محدود و شکننده ارمنستان، این کشور قادر به تامین نیازهای اقتصادی ایران نیست؛ ولی ارمنستان می‌تواند نقش پل مواصلاتی بالقوه در معادلات ژئوانرژی ایران در منطقه قفقاز، اکراین و در نهایت اروپای شرقی از طریق خط لوله گاز موسوم به "جریان سفید" را ایفا نماید.

کولایی و گودرزی (۱۳۹۳)، در مقاله‌ای با عنوان «تأثیر روابط ارمنستان و ترکیه بر روابط ارمنستان و ایران» به این نتیجه رسیده‌اند که، ترکیه، ایران و ارمنستان به عنوان سه همسایه، هم مرز، تغییرات داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی چشمگیری را تجربه کرده‌اند. هرچند روابط تیره ترکیه و ارمنستان فرصت تحرک بیشتری را به ایران می‌داد، اما حتی با تجدید و بهبود روابط ارمنستان و ترکیه، تأثیر منفی بر روابط ایران-ارمنستان نخواهد داشت.

امیراحمدیان و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی تحت عنوان «تحلیل روابط ایران و ارمنستان با استفاده از چارچوب نظری واقع‌گرایی تدافعی» اشاره می‌کند، ایران و ارمنستان بر اساس اشتراک منافع خود و نگرانی مشترک از تهدید جمهوری آذربایجان برای ایجاد موازنه در برابر آن، روابط خود را گسترش داده‌اند که نتیجه آن ایجاد روابطی با سطح بالاتر بین دو کشور است.

می‌توان گفت در مقایسه با پژوهش‌های صورت گرفته، نوآوری این مقاله در این است که برخلاف پژوهش‌های پیشین که بیشتر به بررسی کلی روابط اقتصادی ایران و ارمنستان پرداخته‌اند، این مقاله با به کارگیری مدل SWOT تحلیل جامع‌تری از نقاط قوت، ضعف، فرصت‌ها و تهدیدهای روابط اقتصادی ایران و ارمنستان، ارائه می‌نماید.

کالچی و هرورانی (۱۴۰۰)، در پژوهشی تحت عنوان «راهکارهای تقویت دیپلماسی اقتصادی ایران و جمهوری ارمنستان پس از بحران قره باغ» اشاره می‌کند، که عضویت ارمنستان در اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نیز قراردادهای تجاری ارمنستان با اتحادیه اروپا، امکان صادرات مجدد محصولات ایران به طرف‌های ثالث اوراسیا و اروپا را فراهم می‌کند. همچنین وجود منطقه آزاد تجاری ارس در مجاورت منطقه آزاد مغری ارمنستان و پایانه مرزی و گمرگی نوردوز در استان آذربایجان شرقی از جمله ظرفیت‌ها و مزیت‌های شایان توجه ارمنستان برای جمهوری اسلامی ایران به شمار می‌رود. نکته بسیار مهم اینکه بهره‌مندی از فرصت جایگزینی کالا و محصولات ترکیه در بازار ارمنستان، هیچ‌گونه منافات و تعارضی با بهره‌مندی از فرصت حضور شرکت‌های ایرانی و بخش خصوصی آن در مناطق آزاد شده پیرامون قره‌باغ با جمهوری آذربایجان ندارد.

جباری ملکی و هدایتی شهیدانی (۱۴۰۲)، در مقاله‌ای با عنوان «روابط اقتصادی ایران و ارمنستان در چارچوب همگرایی اوراسیایی پس از بحران قره باغ ۲۰۲۰» بیان می‌دارد که روابط اقتصادی ایران و ارمنستان در چارچوب همگرایی اوراسیایی پس از بحران قره‌باغ ۲۰۲۰ متأثر از نحوه مدیریت منازعه باکو و ایروان بوده است. که اگر در مدیریت مسئله قفقاز نقش و جایگاه

ایران مورد ملاحظه قرار نگیرد، شاهد اثرگذاری منفی بر روابط اقتصادی ایران و ارمنستان خواهیم بود.

کایا^۱ (۲۰۱۱)، در پژوهشی با عنوان «ایران و ارمنستان: روابط همزیستی»، بیان می‌کند ارمنستان و ایران، علی‌رغم تفاوت‌های فرهنگی و اقتصادی، به دلایل سیاسی، شرکای استراتژیک هستند. رابطه ایران و ارمنستان ممکن است در ظاهر بر مبنای منافع اقتصادی و انرژی باشد، اما در واقع، ناشی از منافع سیاسی است. ایران، با وجود حکومت دینی خود، نه تنها با کشورهای مسلمان بلکه با کشورهای مسیحی نیز روابط خوبی دارد و ارمنستان نیز از این قاعده مستثنی نیست. ارمنستان برای رهایی از جغرافیای بسته‌ای که در آن قرار گرفته، نیازمند همکاری با ایران باشد.

گریگوریان و ارپناهی^۲ (۲۰۲۲)، در پژوهشی با عنوان «چشم‌انداز روابط اقتصادی ارمنستان و ایران با ابتکار کمربند و جاده» بیان می‌کند که کریدور حمل و نقل شمال-جنوب بین ارمنستان و ایران، برای تمامی کشورها حیاتی بوده و دارای اهمیت راهبردی است. اخیراً هند تمایل بیشتری به همکاری با ارمنستان نشان داده و می‌خواهد که مسیر کریدور بین‌المللی حمل و نقل شمال-جنوب^۳ از خاک ارمنستان عبور کند. این موضوع با در نظر گرفتن این واقعیت اهمیت بیشتری می‌یابد که ارمنستان تنها کشور عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا^۴ است که دارای مرز زمینی با ایران است.

روش پژوهش

رویکرد این پژوهش کیفی و روش مورد استفاده توصیفی-تحلیلی بوده و جمع‌آوری داده‌ها به صورت اسنادی و کتابخانه‌ای و با مراجعه به کتاب‌ها، مجلات و سایت‌های علمی معتبر انجام شده است. تحلیل داده‌ها با استفاده از مدل SWOT بوده که تلاش شده است عوامل موثر بر روابط اقتصادی ایران و ارمنستان با تاکید بر نقاط قوت و ضعف داخلی و تهدیدها و فرصت‌های خارجی مورد بررسی قرار گیرد.

1. Kaya

2. Grigoryan & Arpanahi

3. INSTC

4. EAEU

چارچوب مفهومی

۱- روابط خارجی

روابط خارجی عبارت است از مجموعه اقدامات، سیاست‌ها و تعاملات یک کشور با سایر کشورها، سازمان‌های بین‌المللی و بازیگران غیردولتی به منظور دستیابی به منافع ملی، حفظ امنیت و گسترش نفوذ در نظام بین‌المللی است. این حوزه بخشی از سیاست خارجی هر کشور است و ابزارهای آن شامل دیپلماسی، اقتصاد و در مواردی نیروی نظامی است. روابط خارجی هر کشور، در بستر قدرت ملی و منافع آن صورت می‌پذیرد. قدرت ملی را می‌توان این‌گونه تعریف کرد که عبارت است از ظرفیت یک کشور در پیگیری اهداف کاربردی با اقدامات عمدی. این رویکرد به قدرت ملی در دو بعد مشخص ملی مربوط به هم را نشان می‌دهد. بعد ظرفیت خارجی، شامل توانایی یک کشور در تاثیر گذاشتن بر محیط بین‌المللی از طریق پتانسیل‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و نظامی است. بعد داخلی نیز شامل ظرفیت یک کشور در تبدیل منابع جامعه به دانش قابل اجرایی است که فناوری نظامی و غیرنظامی ممکن را تولید کند. (تلیس و دیگران، ۱۳۸۳: ۵۵-۵۶) حوزه اقتصادی روابط خارجی رابطه مستقیمی با برنامه توسعه و به ویژه با رشد اقتصادی دارد. این حوزه معمولاً موضوع تحلیل‌هایی است که سیاست خارجی کشورها را به توسعه آنها ربط می‌دهد. افزایش تجارت یک کشور موضوعی است که از نظر سیاست‌گذاران در دهه‌های اخیر به شدت اهمیت یافته است. ارتقای تجارت نه تنها شامل میزان صادرات ملی، بلکه شامل ارتقای کیفی آنها نیز می‌باشد. بنابراین سیاست‌گذاران خارجی معمولاً تلاش می‌کنند تا به بازارهای جدید و ارتقای کالاهای دارای ارزش افزوده در تجارت با شرکا دست یابند (Spohr, 2017: 160).

۲- مدل تحلیلی SWOT

روش SWOT یکی از مهم‌ترین ابزارهایی است که به‌طور معمول در جهت تجزیه و تحلیل نظام‌مند محیط داخل و خارج سازمان به کار می‌رود و در واقع شامل چهار عامل تحلیلی قوت، ضعف، فرصت و تهدید است (Chang et al, 2005:98). روش SWOT از سر واژه عبارات Strength به معنای نقاط قوت، Threat به معنای تهدید، Weakness به معنای نقاط ضعف، Opportunity به معنای فرصت، تشکیل شده است. ماهیت فرصت و تهدید به بعد خارجی ارتباط داشته ولی ماهیت قوت و ضعف به بعد داخلی مرتبط است. به همین خاطر این مدل و

روش در برخی متون مدیریتی، تحلیل درونی - بیرونی نیز نامیده می‌شود (ساسانیان و حاجیانی، ۱۳۹۶: ۶۲). تجزیه و تحلیل SWOT یکی از ابزارهای مهم مدیریت استراتژیک جهت تطابق نقاط ضعف و نقاط قوت درونی با تهدیدها و فرصت‌های بیرونی است که روش تحلیلی نظام یافته‌ای را برای شناسایی این مولفه‌ها و انتخاب استراتژی که بهترین تطابق را بین آن‌ها تولید کند، ارائه می‌نماید. از دیدگاه این مدل یک استراتژی مناسب، استراتژی است که نقاط ضعف و تهدیدها را به حداقل ممکن و نقاط قوت و فرصت‌ها را به حداکثر ممکن می‌رساند.

نقاط قوت: شامل دارایی‌ها و قابلیت‌های مثبت و بالقوه‌ای است که یک کشور یا دولت از آن‌ها برخوردار است و می‌تواند از این مزایا برای دستیابی به اهداف معین استفاده کند. نقاط ضعف: به خصوصیات منفی درونی یک کشور اطلاق می‌شود که دستیابی به اهداف را برای آن با چالش مواجه می‌سازد.

فرصت‌ها: به واقعیت‌ها و ظرفیت‌های بالقوه بیرونی (محیطی) اشاره دارد که می‌توانند در راستای تحقق اهداف مشخص، به نفع کشور مورد استفاده قرار گیرند. تهدیدها: مجموعه‌ای از عوامل منفی بیرونی (محیطی) هستند که تأثیری نامطلوب بر اهداف و برنامه‌های یک کشور می‌گذارند.

شناسایی داده‌های اولیه برای تعیین عوامل مثبت و منفی داخلی و خارجی، با استفاده از ماتریس انجام می‌شود. این عوامل با بهره‌گیری از روش‌های مختلف، به صورت فردی یا گروهی قابل شناسایی و استخراج هستند که در این پژوهش از طریق یک فرآیند گروهی گردآوری شده‌اند. در نهایت برای این منظور نقاط قوت و نقاط ضعف درونی و فرصت‌ها و تهدیدهای بیرونی از طریق ایجاد ترکیب‌های دوگانه‌ای در چهارحالت کلی که از استراتژی‌های (SO)، (WO)، (ST)، (WT)، تشکیل شده ایجاد و انتخاب می‌شوند (خواجه‌ای و همکاران، ۱۳۹۶: ۲-۵). در (SO) تلاش بر این است با تکیه بر نقاط قوت درونی از فرصت‌های محیطی بهره‌برداری به دست آید. در استراتژی‌های (WO) هدف این است تا با بهره‌برداری از فرصت‌های محیطی موجود، از نقاط ضعف درونی کاسته شود. در استراتژی‌های (ST) کوشش می‌شود تا با استفاده از نقاط قوت درونی، اثرات ناشی از تهدیدات موجود در بعد محیط خارج کم کم کاهش داده شود و در نهایت در استراتژی‌های (WT) که بدترین وضعیت به شمار می‌آید، هدف کم کردن نقاط ضعف درونی و پرهیز از تهدیدهای محیط خارجی است (رضایی و همکاران، ۱۳۹۶-۹۷: ۸۵-۸۷).

سیر تحول روابط ایران و ارمنستان

روابط ایران و ارمنستان قدمتی تاریخی داشته، و به حدود ۳۰۰۰ سال پیش بازمی‌گردد. جمهوری اسلامی ایران سه ماه پس از استقلال ارمنستان، در ۲۵ دسامبر ۱۹۹۱، این کشور را به رسمیت شناخت. با این حال، تحولات داخلی ارمنستان و تغییرات سیاست خارجی آن در سال‌های ۱۹۹۷ تا ۲۰۰۰، بر روابط دو کشور تأثیر گذاشت و سطح همکاری‌های اقتصادی، به‌ویژه در حوزه تجارت، کاهش یافت (Novikov, 2000: 60). در مقطعی که جمهوری ارمنستان سیاست نزدیکی به غرب را در پیش گرفته بود، روابط اقتصادی و سطح همکاری‌های دو کشور را تحت تأثیر قرار داد. به عنوان نمونه، حجم مبادلات اقتصادی ایران و ارمنستان در سال‌های ۱۹۹۸ تا ۱۹۹۹ به حدود ۶۲ میلیون دلار کاهش یافت (Sdigh, 2006: 122). با این حال، پس از یک دوره رکود، با سفر رئیس‌جمهور ارمنستان به تهران منجر به امضای توافق‌نامه‌ای برای تسهیل روابط تجاری میان دو کشور شد.

تشکیل کمیسیون همکاری‌های اقتصادی ایران و ارمنستان، ساخت سد «خداآفرین» در سال ۲۰۰۸، افتتاح خط لوله گاز ایران و ارمنستان در سال ۲۰۰۹، توافقات مربوط به تبادل برق از طرح‌های اقتصادی میان ایران و ارمنستان می‌باشد (رومی، ۱۴۰۲: ۱۸۲)، ایران و ارمنستان در سال ۱۹۹۲ م. یک قرارداد تهاتر گاز و برق برای مدت ۲۰ سال امضا کردند که نقش مهمی در تأمین امنیت انرژی ارمنستان ایفا می‌کند. موقعیت ایران به عنوان تأمین‌کننده جایگزین و مکمل برای انرژی ارمنستان مطرح می‌شود (متین، ۱۴۰۱: ۸-۹). در فوریه ۲۰۱۱، مقامات ایرانی اعلام کردند که پس از سال ۲۰۱۴ و با تکمیل خط لوله تبریز-ارمنستان (به طول ۳۵۴ کیلومتر)، می‌توان روزانه گازوئیل، از ایران به ارمنستان صادر کرد (Iranenergyproject, 2012). توسعه تجارت انرژی، به‌ویژه در حوزه برق و گاز، در روابط میان ایران و ارمنستان اهمیت زیادی دارد.

یکی دیگر از طرح اقتصادی میان دو کشور، ایجاد و توسعه کریدور شمال-جنوب، میان ایران و ارمنستان است (رومی، ۱۴۰۲: ۱۸۲). که بعنوان یکی از مسیرهای راهبردی در توسعه روابط ایران و ارمنستان و بعنوان یکی از مهم‌ترین شاهراه‌های ارتباطی از غرب تا جنوب آسیا شناخته می‌شود که در سفر معاون وزیر اقتصاد ارمنستان به منطقه آزاد چابهار در ۲۵ آبان ۱۴۰۳، توافقاتی برای بهره‌گیری از موقعیت استراتژیک این منطقه در کریدور شمال-جنوب و اتصال ارمنستان به اقیانوس هند به امضا رسیده است (کریمی‌نژاد، ۱۴۰۳). موقعیت جغرافیایی

ایران و ارمنستان، به‌عنوان پل ارتباطی میان خلیج‌فارس، قفقاز و اروپا، فرصت مناسبی برای توسعه کریدورهای حمل‌ونقل بین‌المللی ایجاد کرده است.

همچنین موقعیت جغرافیایی ارمنستان، به‌عنوان مزیت اقتصادی دیگر در روابط بین ایران و ارمنستان، از طرفی، به‌عنوان پلی برای دسترسی ایران به کشورهای اروپایی و نقشی مؤثر در منطقه قفقاز جنوبی دارد، از جهتی، مناقشه قره‌باغ و محاصره ارمنستان توسط طرف‌های درگیر (آذربایجان، ترکیه و روسیه)، موجب توسعه روابط دو کشور می‌باشد. ایران در ۲۷ اردیبهشت ۱۳۹۷، موافقت‌نامه موقت تجاری با اتحادیه اقتصادی اوراسیا را در شهر آستانه قزاقستان به امضا رساند. از آنجاکه ارمنستان تنها کشور عضو این اتحادیه است که با ایران مرز زمینی دارد، می‌تواند نقش واسطه‌ای برای حضور فعال ایران در این اتحادیه ایفا کند (رومی، ۱۴۰۲: ۱۸۲-۱۸۴). رابطه خوب ارمنستان با کشورهای اروپایی و عضویت آن در سازمان جهانی تجارت، از دیگر مزیت اقتصادی است که در کریدور ترانزیتی شرق به غرب، می‌تواند مسیر مناسبی برای تجارت ارمنستان با جهان باشد (رومی، ۱۴۰۲: ۱۸۳). حجم تجارت ایران و ارمنستان به ویژه از سال ۲۰۲۱ رشد قابل توجهی داشته است. با وجود این‌که صادرات ارمنستان به ایران با نوساناتی مواجه بوده؛ اما واردات آن کشور از ایران روند رو به رشدی داشته که این امر نشان‌دهنده تقاضای قوی برای کالاهای ایرانی در ارمنستان است (Caucasus watch, 2024).

روابط ارمنستان با ایران، تحت تأثیر منافع روسیه قرار دارد. به‌عنوان نمونه، توافق‌نامه همکاری‌های ریلی ایران و ارمنستان که در سال ۲۰۰۷ به امضا رسید، می‌توانست مسیر ترانزیتی جدیدی میان ایران، ارمنستان و گرجستان تا دریای سیاه و اروپا را ایجاد کند که با مخالفت‌های روسیه روبه‌رو شد. فشارهای مسکو موجب شد که خط لوله گاز ایران به ارمنستان با قطری بسیار کمتر از ظرفیت مورد نظر ساخته شود و در نهایت نیز به مالکیت شرکت گازپروم روسیه درآمد (رومی، ۱۴۰۲: ۱۸۴).

عامل مهم دیگر که می‌توان به آن اشاره کرد جنگ ۲۰۲۰ قره‌باغ می‌باشد. در این جنگ ایران نقش میانجی‌گری را ایفا کرد. برای ارمنستان، روابط با ایران موضوع بقا بود؛ زیرا از دو طرف (آذربایجان و ترکیه)، مسدود شده بود (پورا احمدی‌میبدی و فیض‌اللهی، ۱۴۰۲). برای ایران هم مشارکت در طرح‌های اقتصادی ارمنستان در شرایط تحریم اقتصادی می‌تواند امتیاز مثبتی برای اقتصاد ایران باشد و اقتصاد آن کشور را به اقتصاد ایران پیوند دهد (کالچی و هرورانی، ۱۴۰۰: ۱۸). همچنین ظاهر شدن ضعف در ارتش ارمنستان فرصتی بی‌نظیر در اختیار

ایران قرار می‌داد تا بتواند از ظرفیت‌های موجود استفاده کرده و بازار تسلیحات منطقه را از آن خود کند یا حداقل در بخشی از آن مشارکت نماید (متقی و آمره، ۱۴۰۲: ۱۳۷-۱۳۸). در حال حاضر، روابط اقتصادی دو کشور رو به توسعه است. بین ایران و ارمنستان، همکاری‌هایی در زمینه انرژی، همکاری‌های فرهنگی، حمایت از برنامه هسته‌ای ایران و ترانزیت وجود دارد.

روابط اقتصادی ایران و ارمنستان براساس SWOT

الف) نقاط قوت:

۱- موقعیت جغرافیایی

ایران و ارمنستان دارای مرز مشترک هستند، که زمینه تجارت زمینی را تسهیل می‌کند. در طی دهه‌های گذشته مسیر عراق به دلیل وقوع جنگ عراق با ایران، مسیر قفقاز به دلیل رویکردهای شوروی سابق بر روی ایران بسته بود و ترکیه به تنها مسیر ارتباطی ایران با اروپا تبدیل شده بود که این امر باعث فشارهای ترکیه بر ایران می‌شد. با استقلال ارمنستان، آن کشور در مسیر رسیدن ایران به دریای سیاه، نقش موثرتری داشته است (صدیق، ۱۳۸۵: ۱۲۲-۱۲۳). رابطه خوب ارمنستان با کشورهای اروپایی و عضویت آن در سازمان جهانی تجارت، از عواملی هستند که در توسعه مناسبات دو کشور اهمیت بالایی دارند. به این صورت که ایران به دلیل موقعیت ترانزیتی ممتاز خود، یعنی قرار گرفتن میان دریای خزر در شمال و خلیج فارس در جنوب و همچنین در کریدور ترانزیتی شرق به غرب، می‌تواند مسیر مناسبی برای تجارت ارمنستان با جهان باشد (رومی، ۱۴۰۲: ۱۸۳). از جهتی کشور ارمنستان تنها کشور هم‌مرز با ایران است که عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیاست و می‌تواند نقش واسطه‌ای برای حضور فعال ایران در این اتحادیه ایفا کند (رومی، ۱۴۰۲: ۱۸۲-۱۸۴).

۲- روابط دوستانه بین دو کشور

روابط ایران و ارمنستان قدمتی به حدود ۳۰۰۰ سال تاریخی داشته است. همچنین ایران سه‌ماه پس از استقلال ارمنستان، در ۲۵ دسامبر ۱۹۹۱، این کشور را به رسمیت شناخته است (جوادی‌ارجمند، ۱۳۹۱: ۵۵). ایران و ارمنستان دارای روابط سیاسی و تاریخی مستحکم می‌باشند، که همکاری اقتصادی را تقویت می‌کند. بیش از چند دهه است، که ایران و ارمنستان به عنوان همسایگان قابل اعتماد برای یکدیگر تبدیل شده‌اند (عطایی، ۱۳۹۱: ۱۲۰). این روابط

به‌گونه‌ای بوده است، که ارامنه داخل ایران همواره از شیوه زندگی عادلانه‌ای برخوردار بودند (Brbrian, 2001: 17). ایران به‌عنوان یکی از معدود همسایگان ارمنستان، نقش مهمی در کاهش انزوای ژئوپلیتیکی این کشور ایفا کرده است.

ارمنستان علی‌رغم عدم دسترسی به آب‌های آزاد و محاصره اقتصادی توسط کشورهای (روسیه، جمهوری آذربایجان و ترکیه)، دارای موقعیت ژئوپلیتیک خاصی در منطقه بوده که از جمله مولفه‌های روابط دوستانه ارمنستان محسوب می‌شود (سجادی، ۱۳۹۸: ۳). ایران و ارمنستان به‌دلیل نداشتن رابطه خوب با بازیگران منطقه‌ای (آذربایجان و ترکیه)، با وجود تفاوت مذهبی، رابطه‌ای نزدیک و خوبی دارند. همچنین، ایران برای مناقشات منطقه‌ای، از جمله بحران قره‌باغ سعی کرده، نقش میانجی‌گری را ایفا نماید. پیوندهای فرهنگی و حضور اقلیت - ارمنی در ایران نیز به تقویت مناسبات اجتماعی و فرهنگی کمک کرده و زمینه‌ساز ارتباطی پایدار و چندلایه میان دو ملت شده است (پوراحمدی‌میبدی و فیض‌اللهی، ۱۴۰۲).

۳- داشتن منافع مشترک در منطقه

جمهوری اسلامی ایران و ارمنستان، علی‌رغم تفاوت‌های جغرافیایی و مقیاس اقتصادی، دارای منافع مشترک متعددی در سطح منطقه‌ای و دوجانبه هستند. هر دو کشور در تلاش‌اند ضمن مقابله با روندهای بی‌ثبات‌کننده در قفقاز جنوبی، از ورود بازیگران خارجی مخمل نظم منطقه‌ای جلوگیری کنند.

ارمنستان، ایران را قدرتی برای متوازن کردن فعالیت ترکیه قلمداد می‌کند. ایران نیز به سهم خود، ارمنستان را عاملی برای تعدیل نفوذ سایر بازیگران دخیل در منطقه قفقاز قلمداد می‌کند. ایران نزدیک‌ترین شریک تجاری ارمنستان است. و ارتباط زمینی و هوایی ایران و ارمنستان، طی چند سال اخیر گسترش یافته و ایران نیز به صدور کالاهای مصرفی، تامین برق و نفت ارمنستان اقدام نموده است (طروسیان و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۹۸). مولفه‌های دیگر که می‌توان در رابطه با منافع مشترک ایران و ارمنستان در منطقه بیان کرد، همکاری در حوزه انرژی و حمل و نقل به‌ویژه از طریق گذرگاه نوردوز و طرح‌های متقابل انتقال گاز و برق، بعنوان پیوند منافع اقتصادی نام برد. ایران از موقعیت ژئوپلیتیکی ارمنستان به‌عنوان پل ارتباطی با بازارهای اوراسیا بهره می‌برد. پروژه مشترک بین دو کشور در ۱۹۹۶، ساخت پل مغری در طول جنگ اول قره‌باغ، برای کمک به ارمنستان برای کاهش تأثیر محاصره ژئوپلیتیکی و دور زدن محاصره‌های اقتصادی (محصور بودن در بین کشورهای ترکیه و آذربایجان) می‌باشد

(Caucasus watch, 2024). مجموعه این عوامل نشان می‌دهد که منافع مشترک، نه تنها در سطح راهبردی بلکه در حوزه‌های عملیاتی نیز نقش تعیین‌کننده‌ای در تقویت روابط دو کشور دارد.

۴- منابع انرژی ایران

ایران با دارا بودن منابع عظیم گاز و نفت، ظرفیت بالایی برای تأمین انرژی ارمنستان دارد. در حال حاضر، ارمنستان به روسیه در تأمین نفت و گاز وابسته است. ایران با دارا بودن منابع عظیم فسیلی و با توجه به موقعیت استراتژیک خود، ظرفیت بالایی برای تجارت انرژی (واردات و صادرات انرژی) و تبدیل شدن به هاب انرژی منطقه را دارد. در این راستا، افزایش تجارت انرژی با کشورهای مختلف به‌ویژه در حوزه برق و گاز که امکان ایجاد پیوندهای راهبردی را فراهم می‌کند، حائز اهمیت است. ایران و ارمنستان در سال ۱۹۹۲ میلادی یک قرارداد تهاتر گاز و برق برای مدت ۲۰ سال منعقد کردند که می‌تواند امنیت انرژی این کشور را تحت تأثیر قرار دهد. ایران، به دلیل موقعیت استراتژیک خود، می‌تواند با توسعه همکاری‌های انرژی، به تأمین‌کننده جایگزین و مکمل برای ارمنستان تبدیل شود. توسعه این همکاری‌ها نه تنها به تأمین پایدار انرژی ارمنستان کمک می‌کند، بلکه جایگاه ایران را به‌عنوان یک هاب انرژی منطقه‌ای تقویت خواهد کرد (متین، ۱۴۰۱: ۸-۹).

جدول شماره ۱: نقاط قوت (S)

موقعیت جغرافیایی	۱
روابط دوستانه بین دو کشور	۲
داشتن منافع مشترک در منطقه	۳
منابع انرژی ایران	۴

ب) نقاط ضعف

۱- ضعف در زیرساخت‌های حمل‌ونقل و پشتیبانی

یکی از چالش‌های اساسی در توسعه روابط تجاری ایران و ارمنستان، ضعف زیرساخت‌های حمل و نقل و پشتیبانی است. ایران با داشتن بیش از ۲۲۰ هزار کیلومتر جاده و ۱۴ هزار کیلومتر خط ریلی، همچنان در رقابت با مسیرهای ترانزیتی بین‌المللی، از جمله کریدورهای رقیب، دچار

محدودیت‌هایی است. نبود سرمایه‌گذاری کافی و برنامه‌ریزی راهبردی نه تنها هزینه‌های داخلی را افزایش داده، بلکه فرصت‌های ترانزیتی ایران را نیز محدود کرده است (دهقان، ۱۴۰۳). مسیرهای حمل و نقل و لجستیک میان ایران و ارمنستان، به‌ویژه در بخش جاده‌ها و پل‌های مرزی، نیازمند توسعه و به‌سازی هستند. استان سیونیک، قبل از فروپاشی شوروی دارای خط راه‌آهن بسیار مهم و فعالی در آن منطقه بود که این خط‌آهن ارتباط میان شمال به جنوب و برعکس را برقرار می‌کرد و با عبور از حاشیه رود ارس تا مرز ایران می‌رسید. راه ارتباطی دیگر، جاده میان ایروان و شهرهای مهم آن استان است که به شهر مرزی مغری هم‌مرز با ایران متصل می‌شود و اکنون تنها راه ارتباطی شمال به جنوب ارمنستان می‌باشد (منصوریان و اسمعیلی، ۱۴۰۲: ۶۵-۶۶). تکمیل پروژه‌های زیرساختی نظیر جاده ۳۲ کیلومتری آگاراک-کاجاران می‌تواند تأثیر بسزایی در کاهش زمان حمل‌ونقل داشته باشد. به‌عنوان مثال، این مسیر که در حال حاضر طی یک ساعت و ۲۰ دقیقه پیموده می‌شود، با احداث جاده جدید، به ۲۰ دقیقه کاهش خواهد یافت. همچنین، افزایش عرض جاده از ۶ متر به ۱۸ متر، ظرفیت ترافیکی این مسیر را به میزان قابل توجهی ارتقا خواهد داد. علاوه بر این، پروژه‌های مکمل همچون احداث تونل کاجاران و توسعه مسیر ۶۲ کیلومتری آن تا، سیسیان، می‌تواند ظرفیت حمل و نقل را افزایش داده و روزانه امکان تردد صدها کامیون باری را فراهم کند (خبرگزاری ایرنا، ۱۴۰۳). با این‌وجود، تحقق این اهداف مستلزم تأمین مالی مناسب، برنامه‌ریزی دقیق و هماهنگی میان نهادهای مسئول است. بنابراین، بهبود وضعیت زیرساخت‌های حمل و نقل میان ایران و ارمنستان مستلزم سیاست‌گذاری‌های کارآمد، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و اجرای طرح‌های توسعه‌ای هماهنگ است.

۲- محدودیت بازار ارمنستان

محدودیت‌های بازار در ارمنستان به‌عنوان یکی از چالش‌های ساختاری اقتصاد این کشور شناخته می‌شود. بازار کوچک داخلی، ضعف در جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و دسترسی محدود به منابع مالی باعث می‌شود. بنگاه‌های اقتصادی با مشکلاتی نظیر کمبود نقدینگی، هزینه بالای سرمایه، و نبود امکان توسعه تولید مواجه شوند. این شرایط به طور مستقیم بر رقابت‌پذیری واحدهای تجاری تأثیر منفی می‌گذارد و توان آن‌ها در ورود به بازارهای منطقه‌ای یا بین‌المللی را کاهش می‌دهد (World Bank, 2023). این عوامل در کنار هم موجب می‌شوند، که بسیاری از فرصت‌های سرمایه‌گذاری در این کشور بالفعل نشوند و قیمت

تمام شده کالاها افزایش یابد که این نیز به نوبه خود باعث کاهش توان رقابتی محصولات - ارمنستانی در بازارهای جهانی می‌شود. بنابراین ارمنستان با جمعیت کمتر از ۳ میلیون نفر، بازاری کوچک و محدود برای محصولات صادراتی ایران است که این موضوع می‌تواند حجم تبادلات تجاری بین دو کشور تحت تأثیر قرار دهد. وضعیت محصور بودن در خشکی مرزهای بسته ارمنستان با ترکیه و آذربایجان دسترسی تجاری را محدود می‌کند (World bank, 2024). ارمنستان می‌تواند به‌عنوان مسیر حمل و نقل کالاهای ایرانی به روسیه و کشورهای اروپایی باشد اما محدودیت بازار سبب دسترسی محدود به منابع مالی داخلی و خارجی برای استفاده از فرصت‌های سرمایه‌گذاری و افزایش رقابت‌پذیری می‌شود.

۳- نبود تنوع در اقلام تجاری

تجارت بین ایران و ارمنستان اغلب به کالاهای خاصی مانند گاز، برق، و برخی مواد خام محدود شده‌است. عدم تنوع در محصولات صادراتی باعث می‌شود که روابط اقتصادی از پایداری و عمق کمتری برخوردار باشد (هادی‌زاده، ۱۴۰۲). در سال ۱۴۰۰، بیش‌ترین میزان صادرات را ایران به ارمنستان داشته‌است. کالاهای صادراتی ایران شامل آبیان، شیرخشک صنعتی، لبنیات، صیفی‌جات، خشکبار، نفت و گاز بوده، و در مقابل، ارمنستان محصولاتی همچون پتروشیمی، دام‌زنده، گوشت و حیوانات خانگی به ایران صادر کرده‌است. (رومی، ۱۴۰۲: ۱۸۳). ترکیب صادراتی تحت سلطه کالاهای فرآوری‌نشده، بویژه سنگ معدن مس، که ۲۵ درصد از کل صادرات و بیش از ۸۰ درصد کالاهای صادراتی محصولات اولیه هستند، نشان‌دهنده وابستگی شدید به کالاهایی است که ارمنستان را در برابر تغییرات تقاضای جهانی و قیمت‌های بین‌المللی آسیب‌پذیر می‌کند (World bank, 2024).

۴- تحریم‌های اقتصادی علیه ایران

تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران و محدودیت‌های ناشی از آن‌ها بعد از انقلاب اسلامی ایران شروع و پس از مطرح شدن برنامه هسته‌ای ایران، سیاست تحریمی آمریکا ادامه داشت و تحریم‌ها سه هدف را دنبال می‌کرد: اول؛ جلوگیری از انتقال فناوری برتر و دو منظوره به ایران، دوم؛ فعالیت‌های غیرقانونی و خطرناک افراد و موسسات و سوم؛ تحریم‌های مالی بود (Jacobson, 2008:74). آمریکا با اعمال فشارهای سیاسی و تحریم گسترده علیه ایران، فضای همکاری اقتصادی تهران و ایروان را محدود کرده‌است (کولایی و جوکار، ۱۳۹۹: ۹۵). و مانع

گسترش همکاری‌های اقتصادی و تجاری ایران و ارمنستان، به‌ویژه در حوزه گاز، برق، راه‌آهن و مخابرات شده است. از طرفی، یکی از تاثیرات اصلی تحریم‌ها بر اقتصاد ایران، کاهش قابل توجه رقابت در تجارت بین‌المللی است. با اعمال تحریم‌ها، ایران با مشکلاتی مانند؛ کاهش صادرات، کاهش ورود سرمایه خارجی و کاهش دسترسی به فناوری‌های پیشرفته مواجه است (جعفری- هزارانی، ۱۴۰۲: ۱). بنابراین تحریم‌های اقتصادی علیه ایران موجب کاهش تمایل سرمایه‌گذاران ارمنی و خارجی برای همکاری با ایران شده است.

۵- وابستگی اقتصادی ارمنستان به سایر کشورها

در رابطه با وابستگی اقتصادی ارمنستان به سایر کشورها می‌توان مولفه‌هایی همچون: ۱. وابستگی به انرژی (گاز و نفت) روسیه، ۲. کمک‌های مالی آمریکا را نام‌برد. ارمنستان برای تهیه نفت و گاز کاملاً به روسیه و شرکت‌های روسی وابسته است. از آنجایی که این کشور نمی‌تواند از خط‌لوله باکو-تفلیس-جیهان (BTC) بهره‌مند شود، تنها جایگزین آن در برابر روسیه در مواقع اضطراری ایران است. در سال ۲۰۲۲، بر اساس گزارش کمیسیون تنظیم مقررات خدمات عمومی، ارمنستان ۸۷.۵ درصد از گاز وارداتی خود را از روسیه و ۱۲.۵ درصد را از ایران تأمین می‌کند (هرگنیان، ۲۰۲۳). حمایت اقتصادی آمریکا از ارمنستان، بصورت کمک‌های مالی و پروژه‌های توسعه‌ای، منوط به رعایت سیاست‌های تحریمی آمریکا علیه ایران بوده است و این موضوع بر روند عادی‌سازی و توسعه مبادلات اقتصادی ایران و ارمنستان سایه انداخته است. در نتیجه، رقابت روسیه و آمریکا در ارمنستان می‌تواند، بر روند همکاری‌های منطقه‌ای تأثیر منفی بگذارد (تقی‌لو و صادق‌هراب، ۱۴۰۲: ۱۱۹-۱۲۰).

جدول شماره ۲: نقاط ضعف (W)

ضعف در زیرساخت‌های حمل و نقل و پشتیبانی	۱
محدودیت بازار ارمنستان	۲
نبود تنوع اقلام تجاری	۳
تحریم‌های اقتصادی علیه ایران	۴
وابستگی اقتصادی ارمنستان به سایر کشورها	۵

ج) فرصت‌ها

۱- عضویت ارمنستان در اتحادیه اقتصادی اوراسیا^۱

عضویت ارمنستان در اتحادیه اقتصادی اوراسیا و نیز قراردادهای تجاری ایران با اتحادیه - اروپا امکان صادرات محصولات ایران به طرف‌های ثالث اوراسیا و اروپا را فراهم می‌کند، همچنین وجود منطقه آزاد تجاری ارس در مجاورت منطقه آزاد مغری ارمنستان و پایانه مرزی و گمرگی نوردوز در استان آذربایجان شرقی از جمله ظرفیت‌ها و مزیت‌های شایان توجه ارمنستان از ابعاد اقتصادی و تجاری برای کشورمان به‌شمار می‌رود که می‌تواند به‌عنوان فرصتی استراتژیک برای ایران محسوب شود (کالچی و هرورانی، ۱۴۰۰).

افزون بر این، ارمنستان از طریق اتحادیه اقتصادی اوراسیا به بازارهای روسیه، بلاروس، قزاقستان و قرقیزستان دسترسی دارد و این امر می‌تواند فرصت‌های بی‌نظیری برای گسترش صادرات غیرنفتی ایران به‌وجود آورد. با توجه به معافیت‌های گمرکی در چارچوب این اتحادیه، کالاهای ایرانی می‌توانند با قیمت رقابتی‌تری وارد این کشورها شوند (حداد و مودب، ۱۳۹۹: ۳۳۴-۳۳۵). همچنین، از منظر ژئواکونومیک، ارمنستان می‌تواند به‌عنوان یکی از حلقه‌های واسط اتصال ایران به زنجیره‌های ارزش افزوده منطقه اوراسیا عمل کند (رومی، ۱۴۰۲: ۱۸۳). شکل‌گیری مشارکت‌های مشترک تولیدی در منطقه آزاد مغری و بهره‌برداری از زیرساخت‌های لجستیکی ارمنستان، امکان توسعه پایدار مناسبات اقتصادی ایران با بازار اوراسیا در شرایط تحریمی را فراهم خواهد کرد.

۲- توافقنامه‌ها و پروژه‌های اقتصادی مشترک

یک رویداد تاریخی کلیدی که روابط اقتصادی ارمنستان و ایران را به‌طور قابل توجهی شکل داد، ساخت پل مغری در طول جنگ اول قره‌باغ بود. این پل در سال ۱۹۹۶ افتتاح شد و اولین پروژه مشترک مهم برای کمک به ارمنستان برای کاهش تأثیر محاصره ژئوپلیتیکی (محصور بودن در بین کشورهای ترکیه و آذربایجان) بود. کمیسیون بین‌دولتی ارمنستان و ایران در سال ۱۹۹۲ به موازات برقراری روابط دیپلماتیک بین دو کشور ایجاد شد. این کمیسیون در این سال‌ها ۱۸ جلسه داشته است. که در آن‌ها بر لزوم تماس مستمر بین نمایندگان محافل تجاری دو کشور و لزوم گسترش برنامه‌های سرمایه‌گذاری مشترک به‌طور

^۱. EAEU

مکرر تاکید شده است. و پل ارتباطی ایران با ارمنستان بر روی رودخانه ارس، نیروگاه‌های بادی در گردنه پوشکین، قرارداد «گاز در مقابل برق» ایران و ارمنستان. خط اول و دوم خط انتقال برق فشار قوی ارمنستان-ایران از نتایج این کمیسیون بوده است (Caucasus watch, 2024). تبادل انرژی بین دو کشور ادامه داشت. تا در آبان ماه ۱۴۰۳، زمانی که معاون وزیر اقتصاد ارمنستان و هیأت همراه، شامل سرمایه‌گذاران بخش خصوصی، به منطقه آزاد چابهار، سفر کردند، تفاهم‌نامه‌هایی با هدف تقویت و تسهیل فرایندهای سرمایه‌گذاری و توسعه صادرات منعقد شد. موضوعات اصلی این تفاهم‌نامه‌ها شامل تسریع روند ثبت شرکت‌ها، صدور کارت‌های بازرگانی و فراهم‌سازی شرایط لازم برای هدایت و حمایت از پروژه‌های سرمایه‌گذاری با محوریت افزایش ارزش افزوده بود. (کریمی‌نژاد، ۱۴۰۳).

۳- همکاری در حوزه انرژی

الف) برق

در ارمنستان، برق عمدتاً از نیروگاه‌های حرارتی، هسته‌ای و آبی تأمین می‌شود، درحالی‌که انرژی خورشیدی سهم کوچکی دارد، و تولید بادی وجود ندارد. در سال ۲۰۲۲، تولید برق ارمنستان ۸.۹ میلیارد کیلووات بر ساعت بود، که ۴۳.۵ درصد آن از نیروگاه‌های حرارتی، ۳۲ درصد از هسته‌ای، ۲۱.۸ درصد از آبی، و ۲.۷ درصد از خورشیدی تأمین شده است. این کشور علاوه بر تأمین نیاز داخلی، برق به ایران و گرجستان صادر می‌کند. به گفته آرا مرجانیان^۱، کارشناس مسائل انرژی، ارمنستان از نظر برق تولیدی، خودکفا است و از ظرفیت بالای صادرات نیز برخوردار است. از طرفی با توجه به اینکه ارمنستان گاز ندارد، در این زمینه وابسته به کشورهای دیگر از جمله روسیه و تا حدودی به ایران است (هرگنیان، ۲۰۲۳). ارمنستان با اتکا به این ساختار تولید انرژی، نه تنها نیاز داخلی خود را تأمین می‌کند، بلکه به کشورهای همسایه مانند ایران و گرجستان نیز برق صادر می‌نماید (Caucasus watch, 2024). با این حال، بررسی‌ها نشان می‌دهد که توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر در ارمنستان با چالش‌هایی همچون کمبود سرمایه‌گذاری، محدودیت در فناوری و وابستگی به سوخت‌های وارداتی مواجه است (رومی، ۱۴۰۲: ۱۸۳).

^۱. Ara Marjanian

با توجه به خودکفایی ارمنستان در تأمین برق و وجود ساختار صادراتی فعال در این حوزه، تقویت تعاملات انرژی بین ایران و ارمنستان در قالب مبادله گاز با برق، می‌تواند به‌عنوان راهبردی سودمند مورد توجه قرار گیرد. این همکاری نه تنها منجر به افزایش وابستگی مثبت متقابل در حوزه انرژی می‌شود، بلکه ظرفیت ایران برای ایفای نقش منطقه‌ای در زنجیره انرژی قفقاز را نیز تقویت می‌کند.

ب) نفت و گاز ایران

ایران می‌تواند به‌عنوان یک تأمین‌کننده گاز برای ارمنستان و حتی نفت کشورهای همسایه آن عمل کند. پروژه‌هایی مانند احداث خطوط انتقال گاز و برق میان دو کشور از جمله طرح‌های مهم، برای تقویت این همکاری هستند. در سال ۱۳۷۴ قراردادی را امضا کردند، که ایران سالانه یک میلیون مترمکعب گاز به ارمنستان انتقال دهد و این مسئله باید به مدت ۱۵ سال ادامه می‌یافت. در آبان ۱۳۸۰ قرارداد انتقال گاز ایران میان ۲ کشور به امضا رسید و به مهم‌ترین نماد همبستگی و همکاری متقابل دو کشور تبدیل شد و در سال ۱۳۸۳، قرارداد تهاتر گاز و برق میان ایران و ارمنستان به امضا رسید که در سال ۱۳۸۸ اجرایی شد (متین و صابری، ۱۴۰۱).

در سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۹۸ ارمنستان سومین مقصد گاز صادراتی ایران بوده و در سال ۱۳۹۸ میزان صادرات گاز ایران به ارمنستان نسبت به سال ۱۳۹۷ با کاهش ۲۸.۲ درصدی همراه بوده است. مقدار واردات و صادرات برق ایران و ارمنستان تا سال ۱۳۸۸ تقریباً ثابت بوده، اما از سال ۱۳۸۹ مقدار واردات برق ایران از ارمنستان به یکباره افزایش چشمگیری پیدا کرده و از طرف دیگر صادرات برق ایران به ارمنستان کاهش یافته است (متین و صابری، ۱۴۰۱).

در سال ۲۰۲۰، سهم ایران از کل صادرات ارمنستان ۳.۳ درصد بوده، و بیش از ۸۰ درصد صادرات این کشور به ایران، صادرات برق است. ارمنستان در سال ۲۰۲۱، برنامه توسعه بخش انرژی تا سال ۲۰۴۰ را تصویب کرد، که در آن به توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر، انرژی هسته‌ای و بهره‌وری انرژی پرداخته شده است. این کشور همچنین به دنبال تنوع منابع انرژی و تقویت امنیت انرژی از طریق واردات گاز و فرآورده‌های نفتی است (متین، ۱۴۰۱). تقاضای ارمنستان در زمینه فرآورده‌های نفتی براساس اطلاعات منتشر شده از سوی مراجع گمرکی، در نیمه اول سال ۲۰۲۲، ۲۳۴ هزار تن نفت و فرآورده‌های نفتی (نفت، بنزین، گازوئیل، روغن و...) بوده - است، که ۱۲ درصد آن از ایران می‌باشد (هرگنیان، ۲۰۲۳).

۴- کریدور شمال-جنوب

کریدور شمال-جنوب از مسیرهای راهبردی در جهان است. این کریدور یکی از مهم‌ترین شاهراه‌های ارتباطی از غرب تا جنوب آسیا به شمار می‌آید که توسط سه کشور ایران، روسیه و هند و به منظور ترویج همکاری‌های حمل و نقلی تاسیس شد. این راه‌گذر در عین حال مهم‌ترین حلقه تجارت بین آسیا و اروپا می‌باشد (مرکز پژوهش‌های اتاق ایران، ۱۴۰۱: ۲۴-۲۵) و اکنون این کریدور با پذیرش یازده عضو جدید گسترش یافته که جمهوری ارمنستان نیز جزو آن است. در سفر معاون وزیر اقتصاد ارمنستان به منطقه آزاد چابهار در ۲۵ آبان ماه ۱۴۰۳، در راستای شناسایی ظرفیت‌های منطقه برای دستیابی به بازارهای بین‌المللی و بهره‌گیری از موقعیت استراتژیک بندر چابهار در کریدور بین‌المللی شمال- جنوب تفاهم‌نامه‌هایی منعقد و بر اهمیت منطقه آزاد چابهار به‌عنوان دروازه‌ای کلیدی برای اتصال ارمنستان به اقیانوس هند و نقش‌آفرینی در تبادلات تجاری بین ایران، هند و اروپا از ظرفیت‌های منحصر به فردی برای توسعه همکاری‌های بین‌المللی مورد تأکید قرار گرفت (کریمی‌نژاد، ۱۴۰۳). بندر چابهار به‌عنوان تنها بندر اقیانوسی ایران در کرانه دریای عمان، اقتصادی‌ترین و امن‌ترین محور ترانزیتی و در دسترس کشورهای محصور در خشکی آسیای مرکزی و قفقاز به آب‌های آزاد، تحکیم روابط اقتصادی و افزایش سرمایه‌گذاری در منطقه جنوب-شرقی ایران اهمیت بسزایی دارد (عبدی و همکاران، ۱۴۰۲: ۹۵).

۵- ظرفیت گردشگری برای توسعه رشد اقتصادی

یکی از حوزه‌های مهم برای توسعه روابط تجاری و اقتصادی بین ارمنستان و ایران بخش گردشگری است. بیشتر گردشگران ارمنستان در سال گذشته از روسیه، ایران و... بودند. در مقابل، ارامنه اگرچه به‌طور سنتی ایران را به‌عنوان مقصد گردشگری انتخاب نمی‌کردند، اما در سال‌های اخیر بازدیدهای گروهی از اماکن فرهنگی ایران بیشتر مورد استقبال گردشگران آن کشور قرار گرفته است (Caucasus watch, 2024). ایران و ارمنستان به‌دلیل اشتراکات فرهنگی، مذهبی و تاریخی، ظرفیت‌های بالایی در حوزه گردشگری دارند. ارمنستان با برخورداری از جاذبه‌های مذهبی مانند، کلیسای اچمیادزین، که در فهرست میراث جهانی یونسکو ثبت شده، مقصدی جذاب برای گردشگران مذهبی به شمار می‌رود (UNESCO, 2023). از طرفی، ایران با داشتن اماکن تاریخی متعدد و جاذبه‌های طبیعی متنوع، برای گردشگران ارمنی جذاب است، به‌ویژه شهرهایی چون؛ تبریز، اصفهان و مشهد که به‌دلیل

پیشینه تاریخی و فرهنگی خود شناخته شده‌اند. در سال‌های اخیر، با تسهیل صدور روایید و توسعه زیرساخت‌های حمل و نقل جاده‌ای بین دو کشور، تبادلات گردشگری افزایش یافته است. به‌عنوان نمونه، در سال ۲۰۲۲ بیش از ۱۲۰ هزار گردشگر ارمنی به ایران سفر کردند که نسبت به سال‌های قبل رشد قابل توجهی داشته است (Iran Tourism Organization, 2023). همچنین ایران نیز تلاش کرده، از بازار گردشگری ارمنستان برای جذب گردشگران، به‌ویژه در ایام نوروز، بهره‌برداری کند. با وجود ظرفیت‌های فراوان، مشکلاتی چون؛ ضعف در تبلیغات مشترک، محدودیت‌های حمل و نقل هوایی، و عدم‌آشنایی کامل دو ملت با جاذبه‌های یکدیگر، همچنان موانعی جدی در مسیر گسترش گردشگری بین دو کشور به‌شمار می‌روند (ADB Report, 2023). توسعه گردشگری مذهبی، تاریخی و سلامت، از جمله حوزه‌هایی است که می‌تواند در آینده همکاری‌های ایران و ارمنستان را بیش از پیش تقویت کند.

جدول شماره ۳: فرصت‌ها (O)

ارتباط ارمنستان با اتحادیه اوراسیا	۱
توافقنامه‌ها و پروژه‌های اقتصادی مشترک	۲
همکاری در حوزه انرژی (قرارداد تهاتر برق و گاز)	۳
کریدور حمل‌ونقل شمال-جنوب	۴
ظرفیت‌های گردشگری برای توسعه رشد اقتصادی	۵

د) تهدیدها

۱- رقابت‌های منطقه‌ای و تنش‌های ژئوپلیتیکی

منطقه قفقاز جنوبی از جمله مناطقی است که به‌دلیل اختلافات سیاسی و تنش‌های تاریخی، همواره در معرض بحران‌های ژئوپلیتیکی قرار دارد. کشورهای همسایه ایران و ارمنستان، از جمله ترکیه و آذربایجان، ممکن است با استفاده از ابزارهای اقتصادی یا سیاسی، از طرفی فعالیت‌های قوم‌گرایانه جمهوری آذربایجان و نگرانی ایران از تمایلات الحاق‌گرایانه این کشور، تهدیدی برای ثبات داخلی و منطقه‌ای ایران محسوب شود که این مسئله باعث می‌شود، ایران به روابط نزدیک‌تر با ارمنستان به‌عنوان فرصتی برای مقابله با قدرت‌های منطقه‌ای (ترکیه) و فرامنطقه‌ای (اسرائیل و آمریکا) نگاه کند (Rosenkvist, 2005: 28). کمک‌های نظامی و

احتمالا اطلاعاتی، رژیم صهیونیستی طی جنگ قریباغ به آذربایجان و به‌ویژه مجهز کردن ارتش باکو توسط این رژیم، بیشترین نقش را در شکست ارامنه داشته است (شاه‌محمدی و خلیلی، ۱۴۰۱: ۳۵-۳۷). در واقع می‌توان گفت که اعمال فشار به ایران و تضمین حضور نظامی در مرزهای ایران چه در جنوب و چه در شمال هدف عمده رژیم صهیونیستی بوده است.

در جریان جنگ قره‌باغ دوم، مقام‌های آذربایجان به‌دلیل روابط روبه‌رشد ایران و ارمنستان، از موضع ایران رضایت نداشتند و در پی آن بودند که همچون ترکیه در وضعیت قطع روابط - دیپلماتیک با ارمنستان باشد (موسوی‌شهیدی و احمدی‌کروچ، ۱۳۹۸: ۸۳) دولت ترکیه در زمان جنگ تمامی مرزهای زمینی و هوایی خود را به روی ارمنستان بست و در سمت مرزهای شرقی ارمنستان نیز آذربایجان اقدام به انسداد مرزهای خود با ارمنستان کرد و این امر موجب شد، ارمنستان در دو سمت شرقی و غربی با انسداد مرزها و محاصره اقتصادی ترکیه و آذربایجان مواجه شود، و تنها مرزهای شمالی (گرجستان) و جنوبی (ایران) به‌عنوان مرزهای حیاتی و تنفسی ارمنستان برای این کشور باقی بماند، که مجموعه این عوامل تاثیر منفی در همکاری - اقتصادی منطقه‌ای داشت (کالچی و هرورانی، ۱۴۰۰: ۵-۶).

۲- فشارهای خارجی (نقش بازیگران بین‌المللی)

از جمله مهمترین تهدیداتی که در روابط اقتصادی ایران و ارمنستان مطرح است، فشارهای خارجی ناشی از تحریم‌های گسترده آمریکا علیه ایران و سیاست‌های روسیه، ایالات متحده در قبال ارمنستان و رابطه ارمنستان و ایران با اتحادیه اروپا و چین می‌باشد. وابستگی ارمنستان به روسیه و چین به‌عنوان دو قدرت بزرگ جهانی، نقشی کلیدی در شکل‌دهی به معادلات ژئوپلیتیکی و اقتصادی در روابط بین ایران و ارمنستان ایفا می‌کنند. چین به‌دنبال گسترش نفوذ اقتصادی خود از طریق پروژه‌هایی نظیر «کمربند و جاده» به ایران و ارمنستان است، روسیه نگران کاهش نفوذ سنتی خود در مناطق کلیدی مانند آسیای مرکزی و قفقاز (ارمنستان) است (تیشه‌یار و بخشی، ۱۳۹۹). این نفوذ روسیه، گاه باعث محدود شدن ابتکارات اقتصادی ارمنستان در قبال شرکای منطقه‌ای مانند ایران شده است. مورد بعدی فشارهای خارجی را می‌توان کمک‌های نظامی و احتمالا اطلاعاتی، رژیم صهیونیستی طی جنگ قریباغ به جمهوری - آذربایجان و به‌ویژه مجهز کردن ارتش باکو توسط این رژیم (شاه‌محمدی و خلیلی، ۱۴۰۱: ۳۵-۳۷) نام برد. از طرفی، آمریکا نیز با اعمال فشارهای سیاسی و تحریم گسترده علیه ایران، فضای همکاری اقتصادی تهران و ایروان را محدود کرده است (کولایی و جوکار، ۱۳۹۹: ۹۵). حمایت

اقتصادی آمریکا از ارمنستان در قالب کمک‌های مالی و پروژه‌های توسعه‌ای، مشروط به رعایت سیاست‌های تحریمی آمریکا علیه ایران بوده، و این موضوع بر روند عادی‌سازی و توسعه مبادلات اقتصادی دو کشور سایه انداخته است. در نتیجه، رقابت روسیه و آمریکا در ارمنستان می‌تواند، در بلندمدت فرصت‌های اقتصادی مشترک را کاهش داده، و بر روند همکاری‌های منطقه‌ای تأثیر منفی بگذارد (تقی‌لو و صادق‌هراب، ۱۴۰۲: ۱۱۹-۱۲۰).

۳- نوسانات اقتصادی

بی‌ثباتی اقتصادی در ایران ناشی از تحریم، تورم و نوسانات ارزی می‌تواند به کاهش توان رقابت‌پذیری محصولات ایرانی در بازار ارمنستان منجر شود (Caucasus watch, 2024). آمریکا با اعمال فشارهای سیاسی و تحریم گسترده علیه ایران، فضای همکاری اقتصادی تهران و ایروان را محدود کرده است (کولایی و جوکار، ۱۳۹۹: ۹۵). یکی از تأثیرات اصلی تحریم‌ها بر اقتصاد ایران، کاهش قابل توجه رقابت در تجارت بین‌المللی است. با اعمال تحریم‌ها، ایران با مشکلاتی مانند کاهش صادرات، کاهش ورود سرمایه خارجی و کاهش دسترسی به فناوری‌های پیشرفته مواجه است (جعفری‌هزارانی، ۱۴۰۲: ۱). کاهش ارزش ریال در برابر ارزهای بین‌المللی به‌ویژه دلار، باعث افزایش هزینه‌های واردات، کاهش توان رقابتی تجار ایرانی در بازارهای منطقه و تضعیف قدرت پیش‌بینی‌پذیری قراردادهای تجاری شده است. این شرایط به‌ویژه برای کشورهای همسایه مانند، ارمنستان که حجم مبادلات آن‌ها با ایران متأثر از تغییرات نرخ ارز است، باعث تردید در سرمایه‌گذاری‌های بلندمدت و تضعیف اعتماد تجاری می‌شود. از سوی دیگر، ارمنستان نیز با چالش‌های اقتصادی داخلی از جمله وابستگی شدید به سرمایه‌گذاری‌های خارجی، نرخ بیکاری بالا و آسیب‌پذیری نسبت به تنش‌های ژئوپلیتیکی منطقه مواجه است. این عوامل، ظرفیت این کشور برای ورود گسترده به پروژه‌های مشترک با ایران را کاهش داده است (World Bank, 2023).

جدول شماره ۴: فرصت‌ها (T)

رقابت‌های منطقه‌ای و تنش‌های ژئوپلیتیکی	۱
فشارهای خارجی (نقش بازیگران بین‌المللی)	۲
نوسانات اقتصادی	۳

جدول شماره ۵: استراتژی تهاجمی (SO)

منابع انرژی ایران	داشتن منافع مشترک در منطقه	روابط دوستانه بین دو کشور	موقعیت جغرافیایی	نقاط قوت فرصت‌ها
استفاده از منابع انرژی برای تامین نیازهای کشورهای اوراسیا و تقویت همکاری‌های اقتصادی	تامین منافع مشترک منطقه‌ای با تقویت روابط با کشورهای اوراسیا	بهره‌برداری از روابط دوستانه برای تقویت ارتباط با کشورهای اوراسیا	استفاده از موقعیت جغرافیایی ارمنستان برای تسهیل تجارت با کشورهای اوراسیا	ارتباط با اتحادیه اوراسیا
استفاده از منابع انرژی ایران برای تامین نیازهای انرژی پروژه‌های مشترک	متمرکز شدن بر منافع مشترک در توسعه پروژه‌های اقتصادی بین دو کشور	داشتن روابط دوستانه تسهیل کننده همکاری در پروژه‌های مشترک	موقعیت جغرافیایی زمینه ساز توسعه پروژه‌های اقتصادی در دو کشور	توافقنامه‌ها و پروژه‌های اقتصادی مشترک
استفاده از منابع انرژی برای همکاری دو کشور در حوزه انرژی	راه اندازی پروژه‌های انرژی منطقه‌ای با تاکید بر منافع مشترک	بهره‌برداری از روابط دوستانه برای افزایش پروژه‌های تهاتر انرژی	استفاده از موقعیت کشور ارمنستان برای انتقال انرژی به کشورهای منطقه ای و فرامنطقه ای	همکاری در حوزه انرژی (قرارداد تهاتر برق و گاز)
استفاده از منابع حاصل از انرژی برای تقویت زیرساخت‌های کریدور شمال - جنوب	تامین منافع مشترک دو کشور با راه اندازی کریدور شمال - جنوب	داشتن روابط دوستانه تسریع کننده در راه اندازی کریدور شمال_جنوب	تقویت کریدور شمال - جنوب بعنوان یک مزیت جغرافیایی برای تسهیل تجارت	کریدور شمال - جنوب
استفاده از منابع حاصل از انرژی برای توسعه گردشگری پایدار	تامین منافع مشترک با جذب گردشگران از خود و سایر کشورها	داشتن روابط دوستانه تسهیل کننده در جذب گردشگران از دو کشور	استفاده از نزدیکی جغرافیایی برای جذب گردشگران از دو کشور و سایر کشورها	ظرفیت‌های گردشگری

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول شماره ۶: استراتژی بازننگری (WO)

وابستگی اقتصادی ارمنستان به سایر کشورها	تحریم‌های اقتصادی علیه ایران	نبود تنوع اقلام تجاری	محدودیت بازار ارمنستان	ضعف در زیرساخت‌های حمل و نقل و پشتیبانی	نقاط ضعف فرصت‌ها
تقویت تجارت با کشورهای اتحادیه اوراسیا برای کاهش وابستگی به کشورهای خاص	کاهش تاثیر تحریم‌ها با توسعه تجارت در چارچوب اتحادیه اوراسیا	استفاده از ظرفیت اتحادیه اقتصادی اوراسیا برای تنوع بخشی به اقدام تجاری با ارمنستان و کشورهای اتحادیه	گسترش تجارت با کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا	استفاده از فرصت‌های اتحادیه اقتصادی اوراسیا برای تقویت زیرساخت‌های حمل و نقل	عضویت ارمنستان در اتحادیه اقتصادی اوراسیا
همکاری در پروژه‌های اقتصادی مشترک با هدف تامین منفعت مشترک و کاهش وابستگی به سایر کشورها	گسترش همکاری‌های اقتصادی برای کاهش تاثیر تحریم‌ها	متمرکز شدن بر پروژه‌های اقتصادی با هدف تنوع بخشی به اقلام تجاری		داشتن پروژه‌های مشترک در زمینه بهبود زیرساخت‌های حمل و نقل	توافقنامه‌ها و پروژه‌های اقتصادی مشترک
توسعه پروژه‌های انرژی در راستای کاهش وابستگی ارمنستان به دیگر کشورها	استفاده از تهاتر انرژی برای کاهش اثرات تحریم‌ها			تقویت زیرساخت‌های حمل و نقل انرژی برای بهره‌برداری از فرصت تهاتر انرژی با کشورهای اوراسیا	همکاری در حوزه انرژی (قرارداد تهاتر برق و گاز)
	کاهش تاثیر تحریم‌ها با راه اندازی کریدور شمال - جنوب و استفاده از حق ترانزیت کالا	تسریع در راه اندازی کریدور شمال - جنوب برای گسترش تجارت با ارمنستان و از طریق آن با کشورهای اتحادیه اوراسیا	راه اندازی کریدور شمال - جنوب حضور در بازار کشورهای منطقه	راه اندازی کریدور شمال - جنوب برای رفع مشکلات مربوط به حمل و نقل و توسعه تجارت	کریدور شمال - جنوب
استفاده از ظرفیت گردشگری برای جذب گردشگران منطقه اوراسیا و ورود آنها به ایران از طریق خاک ارمنستان با هدف کاستن از وابستگی به سایر کشورها	توسعه صنعت گردشگری برای مقابله با آثار تحریم‌ها	استفاده از ظرفیت گردشگری همچون صنایع دستی برای تنوع بخشی به تجارت و صادرات		تقویت زیرساخت‌های ارتباطی با هدف جذب بیشتر گردشگر	ظرفیت‌های گردشگری

جدول شماره ۷: استراتژی تهاجم هوشمندانه (ST)

منابع انرژی ایران	داشتن منافع مشترک در منطقه	روابط دوستانه بین دو کشور	موقعیت جغرافیایی	قوت‌ها / تهدیدها
استفاده از منابع انرژی به‌عنوان یک ابزار برای مقابله با فشارهای منطقه‌ای به ارمنستان	تقویت منافع مشترک در برابر تهدیدات منطقه‌ای و رقابتی	بهره‌برداری از روابط دوستانه برای کاهش تنش‌های ژئوپلیتیکی در منطقه	استفاده از نزدیکی جغرافیایی برای نفوذ بیشتر در ارمنستان	رقابت‌های منطقه‌ای و تنش‌های ژئوپلیتیکی
استفاده از منابع انرژی به‌عنوان یک ابزار در برابر فشارهای خارجی	تقویت منافع مشترک در منطقه برای کاهش تاثیر فشارهای بین‌المللی	تقویت روابط دوستانه برای مقابله با فشارهای بازیگران خارجی	بهره‌برداری از موقعیت جغرافیایی برای کاهش اثرات فشارهای خارجی	فشارهای خارجی (نقش بازیگران بین‌المللی)
استفاده از منابع انرژی برای کمک به مدیریت نوسانات اقتصادی	همکاری در سطح منطقه‌ای برای کاهش اثرات نوسانات اقتصادی	بهره‌برداری از روابط دوستانه برای مدیریت نوسانات اقتصادی و کاهش اثرات آن	استفاده از موقعیت جغرافیایی برای تقویت تجارت در شرایط نوسانات اقتصادی	نوسانات اقتصادی

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول شماره ۸: استراتژی تدافعی (WT)

وابستگی اقتصادی ارمنستان به سایر کشورها	تحریم‌های اقتصادی علیه ایران	نبود تنوع اقلام تجاری	محدودیت بازار ارمنستان	ضعف در زیرساخت‌های حمل و نقل و پشتیبانی	نقاط ضعف / تهدیدها
تقویت روابط با ارمنستان برای موفقیت در رقابت های منطقه ای	توسعه روابط با کشورهای همسایه برای مقابله با تحریم	گسترش تنوع اقلام تجاری برای مقابله با نفوذ سایر کشورها		تقویت زیرساخت‌های حمل و نقل برای مقابله با رقابت‌های منطقه‌ای و افزایش توان رقابتی	رقابت‌های منطقه‌ای و تنش‌های ژئوپلیتیکی
گسترش روابط اقتصادی و تجاری و تامین نیازهای ارمنستان با هدف کاهش فشارهای خارجی به آن کشور	کاهش اثرات تحریم‌ها با تقویت تجارت در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی	تنوع بخشیدن به اقلام تجاری برای مقابله با فشارهای خارجی	حضور در بازار ارمنستان برای کاهش فشارهای خارجی به آن کشور	تقویت زیرساخت‌های حمل و نقل برای مقابله با فشارهای خارجی	فشارهای خارجی (نقش بازیگران بین المللی)
	کاهش اثرات نوسانات اقتصادی از طریق روابط تجاری گسترده‌تر	گسترش تنوع اقلام تجاری برای مقابله با نوسانات اقتصادی		تقویت زیرساخت‌های حمل و نقل و بر خورداری از حق ترانزیت برای مقابله با نوسانات اقتصادی و کاهش آسیب پذیری	نوسانات اقتصادی

منبع: یافته‌های پژوهش

جدول شماره ۹: ماتریس SWOT روابط اقتصادی ایران و ارمنستان

ضعف (W) نقاط ضعف در جدول شماره ۲	قوت (S) نقاط قوت در جدول شماره ۱	راهبرد های عملیاتی SWOT
راهبرد (WO) راهبردهای بدست آمده در جدول شماره ۶	راهبردها (SO) راهبردهای بدست آمده در جدول شماره ۵	فرصت (O) فرصت ها در جدول شماره ۳
راهبرد (WT) راهبردهای بدست آمده در جدول شماره ۸	راهبرد (ST) راهبردهای بدست آمده در جدول شماره ۷	تهدیدها (T) تهدیدها در جدول شماره ۴

منبع: یافته‌های پژوهش

تحلیل استراتژی

استراتژی تهاجمی (SO)، بر استفاده حداکثری از نقاط قوت داخلی برای بهره‌برداری از فرصت های محیطی متمرکز است. در رابطه ایران و ارمنستان، ایران با تکیه بر جایگاه جغرافیایی، روابط دوستانه و منابع انرژی، می‌تواند از فرصت‌های ایجاد شده توسط اتحادیه اوراسیا، توافقنامه‌های اقتصادی مشترک، کریدور حمل‌ونقل شمال- جنوب و ظرفیت‌های گردشگری استفاده کند. جایگاه ایران در کریدور شمال- جنوب به همراه روابط دوستانه با ارمنستان، امکان تقویت حمل‌ونقل کالا و انرژی را فراهم می‌آورد. علاوه بر این، همکاری‌های دوجانبه در زمینه انرژی (مانند قراردادهای تهاتر برق و گاز) می‌تواند منجر به توسعه پروژه‌های زیرساختی مشترک شود که در نتیجه، تجارت، گردشگری و روابط اقتصادی تقویت خواهد شد. هدف این استراتژی افزایش سهم ایران در بازار منطقه‌ای و تقویت موقعیت ژئوپلیتیکی آن است.

استراتژی بازنگری (WO) به دنبال کاهش ضعف‌های داخلی با بهره‌گیری از فرصت‌های محیطی است. ضعف ایران در زیرساخت‌های حمل‌ونقل و لجستیک می‌تواند با استفاده از فرصت‌های مربوط به کریدور حمل‌ونقل شمال- جنوب و توافقنامه‌های اقتصادی با ارمنستان و اتحادیه اوراسیا کاهش یابد. همچنین، عدم تنوع اقلام تجاری ایران می‌تواند از طریق حضور در بازارهای جدید اوراسیا جبران شود. یکی دیگر از جنبه‌های این استراتژی، تقویت همکاری‌های دوطرفه برای کاهش اثر تحریم‌های اقتصادی است، به طوری که تجارت تهاتری انرژی (برق و گاز) با ارمنستان می‌تواند به‌عنوان راهکاری برای مقابله با تحریم‌ها به کار گرفته شود. این

استراتژی کمک می‌کند که ایران از فرصت‌های منطقه‌ای برای کاهش آسیب‌پذیری‌های داخلی خود بهره‌برداری کند.

استراتژی تهاجم هوشمندانه (ST)، تلاش می‌کند تا با تکیه بر نقاط قوت داخلی، تهدیدهای محیطی را به حداقل برساند. جایگاه جغرافیایی ایران و نقش آن در کریدور شمال- جنوب، به این کشور امکان می‌دهد تا در برابر فشارهای خارجی و رقابت‌های ژئوپلیتیکی، یک مسیر حمل‌ونقل جایگزین برای کالاها و انرژی ایجاد کند. علاوه بر این، منابع انرژی ایران به‌عنوان یک مزیت استراتژیک، می‌تواند برای مقابله با فشارهای بازیگران خارجی مورد استفاده قرار گیرد. به طور خاص، صادرات انرژی از طریق قراردادهای تهاثری برق و گاز، به ایران این امکان را می‌دهد که در برابر تحریم‌های اقتصادی مقاومت کند. از سوی دیگر، روابط دوستانه با ارمنستان، در مدیریت رقابت‌های منطقه‌ای و تنش‌های ژئوپلیتیکی نیز نقش مهمی ایفا می‌کند. استراتژی تدافعی (WT)، به دنبال کاهش اثرات تهدیدهای خارجی از طریق رفع یا پوشش ضعف‌های داخلی است. ضعف زیرساخت‌های حمل‌ونقل و لجستیک ایران در شرایط رقابت‌های منطقه‌ای و فشارهای ژئوپلیتیکی، از طریق توسعه مسیرهای کریدور شمال- جنوب قابل مدیریت است. محدودیت بازار ارمنستان و وابستگی این کشور به سایر بازیگران خارجی، ممکن است یک تهدید باشد، اما ایران می‌تواند از طریق توسعه همکاری‌های اقتصادی دوجانبه و افزایش تنوع اقلام تجاری به این مشکل پاسخ دهد. همچنین، نبود تنوع در اقلام تجاری و تحریم‌های اقتصادی علیه ایران، تهدیدات جدی هستند، اما همکاری‌های اقتصادی و استفاده از توافق‌های تهاثری برق و گاز با ارمنستان، به کاهش اثرات این تهدیدات کمک می‌کند. این استراتژی به ایران کمک می‌کند که از آسیب‌های ناشی از ضعف‌های داخلی و تهدیدهای خارجی بکاهد و زمینه‌های همکاری جدیدی را ایجاد کند.

نتیجه‌گیری

تحلیل روابط اقتصادی ایران و ارمنستان بر اساس مدل SWOT نشان می‌دهد که علی‌رغم وجود تهدیدات و نقاط ضعف، فرصت‌های قابل توجهی برای توسعه این روابط وجود دارد. موقعیت جغرافیایی ویژه دو کشور، با تسهیل ترانزیت کالا از ایران به بازارهای اوراسیا و اروپا، به خصوص از طریق مرز مشترک نوردوز، پایه‌ای مستحکم برای گسترش تعاملات اقتصادی ایجاد کرده است. از سوی دیگر، منابع انرژی ایران و نیاز ارمنستان به واردات گاز و برق، بستری

مناسب برای همکاری‌های بلندمدت در بخش انرژی فراهم کرده است. یکی از نقاط ضعف اساسی، نبود زیرساخت‌های کافی در مسیرهای حمل‌ونقل بین ایران و ارمنستان است. این مسئله هزینه لجستیک را افزایش داده و باعث محدودیت در توسعه روابط تجاری می‌شود. همچنین، وابستگی ارمنستان به روسیه در بخش انرژی و اقتصاد، محدودیت‌هایی در ایجاد همکاری‌های مستقل اقتصادی با ایران ایجاد کرده است. نبود سیستم بانکی مستقیم و تحریم‌های بین‌المللی علیه ایران نیز موانع دیگری در توسعه این روابط محسوب می‌شود.

در عین حال، فرصت‌هایی همچون استفاده از ظرفیت اتحادیه اقتصادی اوراسیا، توسعه کریدور شمال-جنوب، و بهره‌برداری از منطقه آزاد چابهار می‌تواند نقشی حیاتی در تقویت روابط ایفا کند. این مسیرها امکان دسترسی ارمنستان به آب‌های آزاد و بازارهای جهانی را فراهم کرده و ظرفیت همکاری‌های ترانزیتی و تجاری میان دو کشور را بهبود می‌بخشند. همچنین، توسعه پروژه‌های مشترک انرژی و سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های حمل‌ونقل می‌تواند به کاهش نقاط ضعف موجود کمک کند. با این حال، تهدیداتی مانند رقابت منطقه‌ای با کشورهای همسایه نظیر ترکیه و آذربایجان، فشارهای سیاسی خارجی، و تنش‌های ژئوپلیتیکی در منطقه قفقاز جنوبی، می‌توانند تأثیر منفی بر گسترش این روابط داشته باشند. به‌ویژه، اختلافات سیاسی در قفقاز می‌تواند پروژه‌های اقتصادی مشترک را با خطر مواجه کند و ثبات مسیرهای تجاری را به چالش بکشد.

بنابراین گسترش روابط اقتصادی ایران و ارمنستان مستلزم مدیریت دقیق تهدیدها، رفع موانع زیرساختی، و تنوع‌بخشی به تجارت میان دو کشور است. سرمایه‌گذاری در پروژه‌های مشترک، تقویت ارتباطات بانکی و استفاده از توافقات منطقه‌ای مانند اتحادیه اوراسیا می‌تواند به ارتقای این همکاری‌ها کمک کند. به این ترتیب، روابط اقتصادی دو کشور نه تنها به توسعه اقتصادی داخلی آن‌ها کمک خواهد کرد، بلکه موجب افزایش ثبات و امنیت منطقه‌ای نیز خواهد شد. در نهایت، بهره‌برداری از فرصت‌های موجود در کنار مدیریت چالش‌ها، به ایران و ارمنستان این امکان را می‌دهد که روابط اقتصادی خود را به سطحی راهبردی ارتقا دهند و از ظرفیت‌های بالقوه منطقه‌ای برای پیشرفت مشترک استفاده کنند.

منابع و مأخذ

فارسی:

- امیدی، علی (۱۳۹۲)، " چشم انداز روابط اقتصادی جمهوری اسلامی ایران- ارمنستان و قابلیت آن در ترانزیت گاز"، *فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز*، دوره ۱۰، شماره ۸۳.
- امیراحمدیان، بهرام و رضازاده، حبیب و جرفی، احمد (۱۳۹۵)، " تحلیل روابط ایران و ارمنستان با استفاده از چارچوب نظری واقع‌گرایی تدافعی"، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۹، شماره ۱.
- خبرگزاری ایرنا (۱۴۰۳)، "ایرنا، سفیر ایران: باید پل بزرگتری در مرز ایران و ارمنستان احداث شود"، ۱۷ آبان ۱۴۰۳، *خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران*، قابل دسترسی در: <http://www.irna.ir/xjS3Mg>
- تقی‌لو، فرامرز و صادق‌هراب، اکبر (۱۴۰۲)، "قدرت لابی‌ارمنی در آمریکا و منازعات در قفقاز جنوبی: با نظر به تحولات جنگ دوم قره‌باغ"، *فصلنامه علمی مطالعات قدرت نرم*، دوره ۱۳، شماره ۳، شماره پیاپی (۳۴)، پاییز ۱۴۰۲، ص ۱۱۳-۱۳۹.
- تلیس، اشلی و دیگران (۱۳۸۲)، *سنجش قدرت ملی در عصر فراصنعتی*، ترجمه موسسه فرهنگی مطالعات و تحقیقات بین‌المللی ابرار معاصر تهران: موسسه ابرار معاصر.
- تیشه‌یار، ماندانا و بخشی، اسمعیل (۱۳۹۹)، " روسیه و ابتکار یک کمربند و یک راه چین؛ فرصت‌ها و تهدیدها"، *مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۳، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۹.
- جباری ملکی، مسعود و هدایتی شهیدانی، مهدی (۱۴۰۱)، " روابط اقتصادی ایران و ارمنستان در چارچوب همگرایی اوراسیایی پس از بحران قره‌باغ ۲۰۲۰"، *پایان‌نامه دانشگاه گیلان*، شهریور ۱۴۰۱.
- جعفری‌هزارانی، نورالدین (۱۴۰۲)، "اثرات تحریم‌های بین‌المللی بر اقتصاد ایران و معیشت مردم"، *سیویلیکا*، ۱۸ آذر ۱۴۰۲.
- حداد، غلامرضا و مودب، بهرنگ (۱۳۹۹)، "فرصت‌ها و چالش‌های ایران در پیوستن به اتحادیه اوراسیا"، *همایش بین‌المللی اتحادیه اوراسیا و نقش ژئوپلیتیک مناطق آزاد در توسعه روابط منطقه‌ای*، ۲۷ آبان ۱۳۹۹.
- خواجوی، پیمان . مهاجرانی، سید مجید . دومانلو، طیبه (۱۳۹۶)، "بایسته‌های استراتژیک ایران در مقابل داعش: تحلیلی بر اساس مدل SWOT"، *مرکز مطالعات استراتژیک خاورمیانه*، ۱۳۹۶.
- دهقان، رضا (۱۴۰۳)، "تقویت لجستیک: چرا ایران هنوز هاب لجستیک منطقه نشده است"، *دنیای اقتصاد*، شماره روزنامه: ۶۱۷۷، شماره خبر: ۴۱۳۳۴۷۰، آبان ۱۴۰۳.
- رشیدی، احمد (۱۴۰۲)، "کریدور میانی و منافع ایران در قفقاز جنوبی"، *فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، سال بیست و نهم، شماره ۱۲۱، بهار ۱۴۰۲، صص ۲۷-۵۴.
- رضایی، طاهره و تکلیف، عاطفه و قاسمی، عبدالرسول (۱۳۹۶-۱۳۹۷)، "امکان سنجی تشکیل هاب گاز در ایران با استفاده از رویکرد swot"، *پژوهشنامه اقتصاد انرژی ایران*، سال هشتم، شماره ۲۹.
- رومی، فرشاد (۱۴۰۲)، "ایران و کشورهای همسایه"، *نشر قومس*، سال چاپ ۱۴۰۲.

- ساسانیان، سعید و حاجیانی، ابراهیم (۱۳۹۶)، "راهبردهای ایران در رویارویی با راهبرد مداخله‌جویانه قومی عربستان"، *مجله سیاست دفاعی*، سال بیست و ششم، شماره ۱۰۱، ۷۵-۴۵.
- شاه‌محمدی، پریسا و خلیلی، رضا (۱۴۰۱)، "تاثیر هم‌گرایی جمهوری آذربایجان و رژیم اسرائیل بر امنیت ملی ایران"، *فصلنامه سیاست خارجی*، سال سی و ششم، شماره ۴، زمستان ۱۴۰۱، صص ۵۲-۲۹.
- صدیق، میرابراهیم (۱۳۸۵)، "روابط اقتصادی و سیاسی جمهوری ارمنستان با جمهوری اسلامی ایران"، *فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، شماره ۵۶، زمستان ۱۳۸۵، صص ۱۲۱-۱۴۶.
- طروسیان، رایموند و اسمعیل پور روشن، علی اصغر و پروازی، مهناز (۱۴۰۲)، "نقش روابط دوجانبه ایران و ارمنستان در توسعه ژئوپلیتیکی منطقه قفقاز"، *فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه)*، دوره ۱۳، شماره ۵۰، بهار ۱۴۰۲، صص ۳۹۱-۴۰۵.
- عباس‌زاده فتح‌آبادی، مهدی و همکاران (۱۴۰۰)، "تحلیل سازه‌انگاران چرخش در سیاست خارجی ایران در بحران قره‌باغ ۲۰۲۰"، *دوفصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۴، شماره دوم، زمستان.
- عبدی، عطاله و صفوی‌همامی، سیدیحیی و حسین‌بر، محمدعثمان و نامداززاده، مسلم (۱۴۰۲)، "تبیین الزامات ناحیه‌ای در توسعه چهار"، *فصلنامه آمایش سیاسی فضا*، دوره ۶، شماره ۳، تابستان ۱۴۰۳.
- عطایی، فرهاد (۱۳۹۱)، "ایران و کشورهای قفقاز جنوبی"، *فصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی*، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، سال پنجم، شماره ۱۰.
- فیض‌اللهی، مهدی و پوراحمدی‌مبیدی، حسین (۱۴۰۳)، "سرریز تحولات قفقاز جنوبی (۲۰۲۰-۲۰۲۳) بر معادلات غرب آسیا"، *فصلنامه علمی مطالعات خاورمیانه*، سال ۳۰، شماره ۴، پیاپی (۱۱۴)، زمستان ۱۴۰۲.
- کالچی، ولی و هرورانی، حسین (۱۴۰۰)، "راهکارهای تقویت دیپلماسی اقتصادی ایران و جمهوری ارمنستان پس از بحران قره‌باغ"، *معاونت مطالعات سیاسی مرکز پژوهش‌های شورای اسلامی*، تیرماه ۱۴۰۰.
- کریمی‌نژاد، رستم (۱۴۰۳)، "امضای چهار تفاهم‌نامه همکاری سازمان منطقه آزاد چابهار با فعالان اقتصادی ارمنستان"، *آبان ماه ۱۴۰۳؛ خبرگزاری جمهوری اسلامی*، ایرنا، قابل دسترسی در: <https://www.irna.ir/news/85659775>
- کولایی، الهه و جوکار، علی‌اکبر (۱۳۹۹)، "نقش تحولات روابط روسیه با غرب در همکاری اقتصادی ایران با کشورهای قفقاز جنوبی (۲۰۱۴-۲۰۱۹)"، *فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز*، شماره ۱۱۲، زمستان ۱۳۹۹، صص ۹۳-۱۱۶.
- کولایی، الهه و گودرزی، مهناز (۱۳۹۳)، "تاثیر تحولات روابط ارمنستان و ترکیه بر روابط ارمنستان و ایران"، *فصلنامه ژئوپلیتیک*، سال یازدهم، شماره اول، بهار ۱۳۹۴.
- متقی، افشین و آمره، محمد (۱۴۰۲)، "تبیین روندهای دفاعی-امنیتی حوزه ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی (آذربایجان، گرجستان، ارمنستان) و ایران"، *آفاق امنیت*، سال شانزدهم، شماره ۵۹، تابستان ۱۴۰۲، صص ۱۱۷-۱۴۶.
- متین، مهدخت (۱۴۰۱)، "وضعیت انرژی در کشور ارمنستان و مبادلات آن با ایران"، *مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی*، جامعه اندیشکده‌ها، ۲۹ دی ۱۴۰۱.

متین، مهدخت و صابری، علی (۱۴۰۱)، "وضعیت انرژی در کشور ارمنستان و مبادلات آن با ایران"، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (جامعه‌اندیشکده‌ها)، ۱۴۰۱؛ قابل دسترسی در:

<https://iranthinktanks.com/energy-situation-in-armenia-and-its-exchanges-with-iran/>

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران، "کریدورهای منطقه‌ای و موقعیت ژئواکونومیک ایران"، مدیریت اقتصاد کلان و آینده پژوهی، تیرماه ۱۴۰۱.

منصوریان، غفارد و اسمعیلی، بشیر (۱۴۰۲)، "جایگاه استان سیونیک ارمنستان در معادلات امنیتی کشورهای پیرامونی"، فصلنامه تحقیقات سیاسی و بین‌المللی، شماره ۵۴، صص ۶۰-۷۳.

موسوی‌شهیدی، سیدمهدی و احمدی‌کروچ، سیدعباس (۱۳۹۸)، "زمینه‌های تعامل، رقابت و تنش در روابط ژئوپلیتیکی ایران و آذربایجان و ارائه مدل پیشنهادی"، فصلنامه روابط خارجی، سال یازدهم، شماره چهل‌ودوم، تابستان ۱۳۹۸، صص ۶۹-۱۰۲.

هادی‌زاده نائینی، عبدالرضا (۱۴۰۲)، "مبادلات تجاری ایران و ارمنستان سال به سال در حال افزایش است"، خبرگزاری جمهوری اسلامی، ایرنا، ۱۲ دی ۱۴۰۲، قابل دسترسی در:

<https://irna.ir/xjPnMZ>

انگلیسی:

Caucasus Watch(2024), Economic Cooperation of Armenia and Iran: Great Potential and Great Challenges, at:https://caucasuswatch.de/en/insights/economic-cooperation-of-armenia-and-iran-great-potential-and-great-challenges.html#_ftn19(Accessed on: 4 AUG 2024)

Grigoryan, Karen; Arpanahi, Ali (2022) "Perspectives of Armenian: Iranian economic relations within Belt and Road Initiative" , *Ordnungspolitische Diskurse*, No. 2022-8, Ordnungspolitisches Portal (OPO), Erfurt

Iranenergyproject (2012), Available at: <http://www.iranenergyproject.org/2953/iran-to-supply-armenia-with-gasolinediesel-oil.>, (Accessed on: 23/8/2012).

Jacobson, Michael (2008), "sanction against Iran:A Promising Struggle", *Washington Quarterly* , Volume 31, Number 3

Kaya, Zeynep(2011) "*IRAN AND ARMENIA: A SYMBIOTIC RELATIONSHIP*" pp. 153_171

Novikova, Gayane (2000); Armenia and the Middle East, *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 4, No. 4, available at: Also see: www.criaonline.org, (accessed on 12/9/2012).

Monique, Claude and Williame Racimora(2013), "The Armenia-Iran Relationship, Strategic Implications for South Caucasus Region", *European Strategic Intelligence and Security Center*, Available at:<http://www.esisc.org/publications/analyses/the-armenian-iran-relationship>, Accessed on: 24/5/ 2014.

Rosenkvist, Morton Anstrop (2005), "Black Soil Oil and Ethnicity in the Nagorno-Karabakh Conflict", *Center Argentina de Estudios Internacionales*, Working Paper.

Sdigh, Mirebrahim(2006); Political and Economic Ties with the Islamic Republic of Iran Republic of Armenia, *Central Asia and Caucasus Studies Quarterly*, Vol. 15, No. 56, pp. 121-146. Tehran [in Persian].

Spoehr, Alexandre P. (2107). *Foreign Policy's Role in Promoting Development: the Brazilian and Turkish Cases*. on

http://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S010285292017000100157.

Varun, Vira and Erin Fitzgerald and Brandon Fite (2012), *The United States and Iran: Competition involving Turkey and the South Caucasus*, *Center for Strategic International Studies (CSIS)*.

<https://armenia.mfa.gov.ir/portal/GeneralCategoryServices/4499>